

Тамара Яковенко, викладач,
Богуславський гуманітарний коледж ім. І. С. Нечуя-Левицького

ВИВЧЕННЯ СТОРІНОК ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО В КРАЄЗНАВЧОМУ АСПЕКТІ

Репрезентовано досвід літературно-краєзнавчої роботи Богуславського гуманітарного коледжу у висвітленні окремих сторінок життя і творчості Івана Нечуя-Левицького. Здійснено аналіз різноманітних форм, методів, прийомів роботи краєзнавчого характеру під час вивчення на уроках літератури та на першому курсі коледжу соціально-побутової повісті "Кайдашева сім'я".

Ключові слова: літературне краєзнавство, Богуславицина, Надросся, екскурсійна діяльність.

У переломні та кризові етапи суспільного життя особливої актуальності набуває звернення до творів українського письменства, що репрезентують національну самобутність, історію та культуру. Саме такими є твори І. Нечуя-Левицького – представника української національної свідомої інтелігенції періоду національно-культурного відродження.

Проблему повсякдення життя у творчості І. Нечуя-Левицького різноаспектно розглядали С. Єфремов, Н. Крутікова, П. Хропко, Н. Волошина, Є. Пасічник, М. Тарнавський, С. Хаврусь. До вивчення життя і творчості Нечуя-Левицького долучилися свого часу автори шкільних підручників О. Слоньовська, О. Авраменко, А. Фасоля та ін. Аналіз чинних шкільних підручників дає змогу зробити висновок про ґрунтовне висвітлення вченими питань біографії та обставин написання творів письменника, зокрема "Кайдашевої сім'ї". Проте, незважаючи на значний інтерес до проблеми, не всі її аспекти опрацьовано однаковою мірою, щостосується насамперед наукових розробок краєзнавчого характеру.

Мета статті – доповнення та конкретизація фактологічного матеріалу про окремі сторінки життя і творчості письменника-надроссянця за допомогою вивчення і аналізу окремих краєзнавчих матеріалів, що стосуються біографії І. Нечуя-Левицького, а також

з'ясування деяких обставин створення знаного серед світової спільноти українців "богуславського" твору письменника – соціально-побутової повісті "Кайдашева сім'я".

Зауважимо, що більшість регіонів України асоціюються з іменами видатних українських письменників і громадсько-культурних діячів, земляків, що прославили рідний край. Такими є: для Черкащини – Тарас Шевченко, Полтавщини – Іван Котляревський і Панас Мирний, Львівщини – Іван Франко, Чернігівщини і Вінниччини – Михайло Коцюбинський, Волині – Леся Українка, Івано-Франківщини – Василь Стефаник, Чернівеччини – Ольга Кобилянська, Кіровоградщини – Іван Карпенко-Карий, для Дніпропетровщини – Олесь Гончар.

Для Київщини – це, безсумнівно, постать Івана Нечуй-Левицького, надросянця-стеблівця за походженням, який на все життя зберіг трепетну любов до рідного краю, а свою творчість в основному пов'язав із Надроссям.

До творів митця, у яких виразно прослідковується образ рідного краю, відносимо такі повісті та романи, як "Дві московки", "Рибалка Панас Круть", "Причепка", діалогія про бабів Параску та Палажку, "Кайдашева сім'я", "Бурлачка", "Микола Джеря", "Старосвітські батюшки та матушки".

Відомо, що жодний значний твір Нечуя-Левицького не був написаний на Богуславщині чи Стеблівщині, але винятковий за своєю силою образ Надросся приходив до письменника із глибин пам'яті, зі стійких дитячих та юнацьких вражень, і слід зазначити, що відтворив його письменник з унікальною географічною точністю.

Вперше до надросянських пейзажів Іван Нечуй звернувся в повісті "Дві московки" (1868), зобразивши старовинне село Момоти, дійсно розташоване на правому березі Росі нижче Богуслава – воно ж і стало місцем дії першої повісті молодого письменника.

У другому за часом написання творі Івана Нечуя-Левицького "Гориславська ніч, або Рибалка Панас Круть" (1869) події розгортаються у самому Богуславі, на лівобережжі, де колись був центральний майдан.

Географія роману-хроніки "Старосвітські батюшки та матушки" – Богуслав та села Чайки і Хохітва. Ці місця Іван

Семенович свого часу не раз сходив пішки. Справжні, географічні Чайки розташовані на лівому, пологому березі Росі, Чайки ж у романі – це Дибинці або Розкопанці, села правобережні, розкидані на крутих надросянських горах. Чайки – невеликі, "...можна в мішок убгати". Вони були "за двадцять верстов від Вільшаниці. [...] Розкинулися на горяному високому правому березі Росі. Високий беріг був ніби поперерізуваний поперек узенькими западинами та ярами та подекуди понад Россю закиданий скелястими терасами. Розкішні западини та долинки, мальовничі тераси пишались, ніби закидані та застелені чудовими садками [...]. По обидва боки села, як дві зелені стіни, стояв густий дубовий ліс. Посеред села ніби стриміла на щолопочку на найвищій терасі й неначе пишалась дубова церква з п'ятьма білими банями" [1, 38–39]. Ліс з обох боків на Правобережжі оточує село Дибинці, а церква на найвищому місці в селі – це, певно, розкопанецька церква, яка збереглася і до нашого часу.

Дія соціально-побутової повісті "Кайдашева сім'я" (1878) розгортається головним чином у селі Семигорах, в окремих сценах фігурують також околиці м. Богуслава, сіл Біївці, Дешки.

Наш навчальний заклад – Богуславський гуманітарний коледж – носить ім'я І. С. Нечуя-Левицького не випадково, адже видатний український письменник-класик спочатку навчався, а потім і працював в Богуславському духовному училищі. Попервах духовне училище знаходилося на території Свято-Миколаївського монастиря на околиці Богуслава, а згодом було переведено в новозбудоване приміщення у центрі міста. Старий корпус цього навчального закладу зберігся й до нашого часу і став частиною будівель нашого коледжу. 14 квітня 1994 р. постановою кабінету міністрів України Богуславському гуманітарному коледжу було присвоєно ім'я І. С. Нечуя-Левицького.

Упродовж багатьох років, ще задовго до присвоєння коледжу імені знаменитого земляка, колектив Богуславського коледжу проводить значну різнопланову роботу з вивчення сторінок життя і творчості знаменитого земляка. Особливого значення надаємо, природно, саме краєзнавчому аспекту такої роботи.

У пам'ять про видатного земляка щороку в нашому коледжі проводяться осінні йвесняні Нечуївські дні, екскурсії "Нечуївськими стежками", Нечуївські читання, конкурси на краще читання та інсценізацію прозових уривків з творів письменника, а також ставляться спектаклі за творами І. Нечуя-Левицького, такими, зокрема, як "Кайдашева сім'я" та "Старосвітські батюшки та матушки", "На Кожум'яках".

Завдяки наполегливій праці викладачів і студентів Богуславського гуманітарного коледжу була створена кімната-музей Івана Нечуя-Левицького, на базі якої постійно ведеться історико-краєзнавча та пошукова робота, що значною мірою сприяє реалізації ідеї патріотизму, вихованню у молодого покоління любові до рідного краю. Це полягає насамперед у проведенні членами ради музею Богуславського коледжу, серед яких – викладачі й студенти, різнопланових екскурсій, віднаходженні й систематизації краєзнавчих матеріалів, пов'язаних із життям і творчістю І. Нечуя-Левицького.

Це дає можливість працювати з широкою віковою та освітньою аудиторією: від молодших школярів місцевих шкіл до майбутніх абітурієнтів-старшокласників у дні відчинених дверей навчального закладу; від першокурсників Богуславського гуманітарного коледжу, що вивчають життя і творчість письменника, до численних гостей коледжу – учасників методичних семінарів та науково-практичних конференцій, громадських, освітніх, культурних діячів з України та ближнього і далекого зарубіжжя.

Склад студентської екскурсійної групи музею (членів гуртка "Юний нечуєзнавець" постійно змінюється. Зазвичай екскурсоводи активно працюють два–три роки (перший рік навчання в коледжі – це ґрунтовне вивчення експозиційного матеріалу, практичне оволодіння на його основі методами та прийомами роботи з різновіковими аудиторіями (екскурсантами), заняття гуртка та тренінги за тематикою основних розділів музейної експозиції, науково-дослідницька робота літературно-краєзнавчого спрямування.

Досвідченіші студенти-екскурсоводи (другого–четвертого курсів) проводять комплексні екскурсії (кожен зі студентів ознайомлює відвідувачів із частиною експозиції за вузькою

темою (один–два стенди) або проводить повністю екскурсію, відповідає на запитання. Екскурсії ведуться не лише українською мовою, але й російською, англійською, німецькою (за потреби).

На базі кімнати-музею І. Нечуя-Левицького упродовж багатьох років проводиться науково-дослідницька робота студентів, зокрема за нечуївською тематикою. Студенти-нечуєзнавці беруть участь у науково-практичних конференціях, творчих конкурсах.

Така подвижницька науково-дослідна робота має на меті зацікавити молодь, насамперед, студентів гуманітарного коледжу, художньою та мемуарною прозою письменника, мотивувати читачів до уважного і зацікавленого її прочитання та вивчення. Цьому сприяють не лише тематичні екскурсії, але й робота в науковому студентському товаристві, цілеспрямоване глибоке вивчення обставин життя і творчості письменника, пов'язаних із Надроссям.

Отже, проведення різнопланової популяризаторської роботи щодо обставин життя і творчості письменника, пов'язаного з Надроссям, Богуславом та Богуславщиною, сприяло тому, що лише за останні роки було підготовлено матеріали "Сценічні постановки богуславців за нечуївською тематикою", "Історія старого корпусу коледжу" (за спогадами Івана Нечуя-Левицького та Олександра Кошиця, колишніх учнів Богуславської бурси), "Нечуївські пенати" (за автобіографічними джерелами Нечуя-Левицького – листа до Олександра Кониського від 1 травня 1876 р., спогадах "Життєпись Івана Левицького, написана ним самим" (1881) та мемуарах "В Богуславському училищі" (1814).

Слід також зазначити, що пошукова робота студентів, що працюють у гуртку при кімнаті-музеї, виходить за межі нечуївської теми і охоплює інші літературно-краєзнавчі аспекти, зокрема стосується вивчення перебування та творчості відомих митців-літераторів на Богуславщині. Робота ведеться за такими темами: "Легендарні богуславки" (Маруся Богуславка та Бондарівна), "Наш земляк Іван Сошенко", "Відвідини Богуслава Т. Шевченком", "Марко Вовчок на Богуславщині", "Богуслав у житті та творчості Степана Васильченка", "Шолом Алейхем у Богуславі", "Богуславський слід у житті Олександра Кошиця".

У розробленні матеріалів за цими напрямками дослідницької роботи ми активно співпрацюємо із працівниками музею історії Богуславщини, бібліотекарями районної та коледжної бібліотек, місцевими краєзнавцями, поетами, мемуаристами.

За усіма шкільними програмами, зокрема й за чинними нині, у 10 класі (і відповідно на першому курсі закладів нашого рівня) вивчається тема «Життєвий і творчий шлях Івана Нечуя-Левицького. Загальна характеристика творчості. "Кайдашева сім'я"». У чинних підручниках з української літератури для 10 класу подається загальновідомий матеріал про початок навчання Івана Левицького в Богуславському духовному училищі: "На сьомому році життя хлопця віддали в науку до дядька, який вчителював у духовному училищі при Богуславському монастирі" [3, 14]. "1845 р., коли Іванові минув сьомий рік, його віддали до духовного училища при Богуславському монастирі. Добре підготовлений І. Левицький вступив не до підготовчого, а відразу до першого класу училища" [4, 28]. Іван Левицький навчався в Богуславському духовному училищі (1847–1852) [5, 12].

Слід вказати на суттєву деталь, підкреслену самим автором у "Життєписі Івана Левицького (Нечуя), написаному ним самим" (1881) про початок офіційного навчання майбутнього письменника: "На сьомому році мене одвезли вчитись до дядька, матиного брата, Євтропа Трезвінського, котрий був тоді вчителем в Богуславі, в духовному училищі". Я пробув там весну й літо. Євтроп оженився і став на парафії в Семигорах, недалеко од Стеблева. Восени мене одвезли в Семигори, і я вчився там зиму й літо вкупі з малим небожем дядини та її сестрою, Марією Михайловою Морочковською. Дядько умів вчити дуже добре і приготував мене в училище" [2, 10].

Сильні дитячі враження від Семигір настільки зафіксувалися в пам'яті майбутнього письменника, що своїх героїв соціально-побутової повісті "Кайдашева сім'я", написаної під час вчителювання в Кишиневі і вперше виданої 1878 р., він оселив саме в цьому селі на Богуславщині. За свідченням дослідника життя Нечуя-Левицького, багаторічного незмінного директора Стеблівського літературно-мемуарного музею І. С. Нечуя-Левицького

С. Л. Хавруся, прізвище Кайдаш здавна поширене у Стеблеві, на Заросянському кутку [6].

Семигори в повісті "Кайдашева сім'я" описані географічно точно, за винятком того, що реальні Семигори розташовані не на березі річки ("Недалеко от Богуслава, коло Росі, в довгому покрученому яру розкинулось село Семигори"), а за 7–8 кілометрів від Росі. Самі ж семигірці вважають, що сім'я Довбишів жила на певному кутку села, можуть показати горб, який колись так і не розкопали Кайдаш з Кайдашенками. З такими твердженнями зіткнулася творча група відеофільму "Нечуївські стежки в Богуславі", зйомки якого проходили зокрема і в Семигорах.

Ефект присутності невмирущих нечуївських героїв, настільки реалістично виліплених автором, особливо був відчутним через 140 років із часу написання повісті, на найвищому семигірському горбі, на майдані перед сільським Будинком культури, коли 23 травня 2018 р. народний артист України Анатолій Паламаренко, за його зізнанням, здійснив свою давню мрію – відтворити в художньому читанні, зокрема, перед семигірцями різних поколінь та богуславцями – учнями, студентами, вчителями, творчою інтелігенцією, небайдужими до спадщини Нечуя людьми, найсильніші, улюблені читачами фрагменти з "Кайдашевої сім'ї".

Плануючи роботу з вивчення "Кайдашевої сім'ї" – одного з найбільш "богуславських" творів Нечуя-Левицького, широко використовуємо краєзнавчі можливості, зокрема матеріали кімнати-музею письменника в Богуславському гуманітарному коледжі.

Оскільки наш музей спеціалізовано за темою "Іван Нечуй-Левицький на Богуславщині", за своєю концепцією він поєднує два напрями:

1) висвітлення сторінок життя та творчості письменника, пов'язаних із Надроссям, Богуславом та Богуславщиною;

2) створення етнографічного куточка, що дає можливість заглибитися в атмосферу побуту селян південної Київщини другої половини ХІХ ст., часу нечуївських героїв "богуславських" творів І. Нечуя-Левицького, зокрема "Кайдашевої сім'ї", що вивчається за шкільною програмою з української літератури.

Маючи на меті загальний аспект "Ознайомити з віхами життя і творчістю письменника, поглибити вивчене раніше про

біографію та творчий доробок письменника", задіюємо спеціальну мету: "Формувати інтерес до літературного краєзнавства засобами музейної педагогіки, виховувати студентів у дусі любові до рідної літератури та України". Задля цього використовуємо наочні засоби та додатки: комп'ютер, проектор, портрети та фотографії Івана Нечуя-Левицького, ілюстративний матеріал із художньої спадщини письменника, експозицію та фондові матеріали кімнати-музею письменника-земляка, відеофільм "Нечуївські стежки в Богуславі", екскурсію в кімнаті-музеї письменника та заочні екскурсії до Свято-Миколаївського монастиря та Семигір, відеозаписи вистав різних років за повістю І. Нечуя-Левицького "Кайдашева сім'я" (театральна студія "Юність" Богуславського гуманітарного коледжу ім. І. С. Нечуя-Левицького).

Заняття проходять в кабінеті української мови, прикрашеному картинами за темою "Нечуївське Надросся". Підготовлена книжкова виставка із творами письменника видання різних років (з фондів кімнати-музею та бібліотеки).

За проектною технологією в межах навчального проекту "Таємниці творчості письменника" організовуємо дослідницько-пошуковий етап першокурсників, термін виконання якого – два тижні.

Учасники проекту – студенти з Надросся (богуславці, стеблівці, семигірці тощо), які з молодших класів ознайомлені з різними аспектами теми "Іван Нечуй-Левицький на Стеблівщині та Богуславщині" та змалку живуть у природних умовах, у яких жив майбутній письменник у дитячі, підліткові та юнацькі рр. і в які потім поселив своїх героїв.

Студенти отримують попередні завдання ознайомитися зі сторінками чинних підручників різних авторів з української літератури для 10 класу за темою "Біографія Нечуя-Левицького", прочитати повість "Кайдашева сім'я", побувати на екскурсії в кімнаті-музеї письменника, скористатися додатковими бібліотечними (з постійної Нечуївської виставки) та інтернет-джерелами. Для додаткового пошуку для усіх студентів групи пропонуємо переглянути відеозаписи вистав драматичної студії "Юність" (художній керівник Б. Й. Капко) за повістю "Кайдашева сім'я" І. Нечуя-Левицького різних років та оцінити гру самодіяльних артистів.

Студенти педагогічно-мистецької спеціальності "Образотворче мистецтво" досліджують історію ілюстрування повісті "Кайдашева сім'я" художниками Анатолієм Базилевичем, Віктором Полтавцем, Миколою Компанцем, проводять візуалізацію "Нечуєві герої очима художників" та створюють веб-сайт за цією темою.

Підсумковий етап заняття проходить у вигляді звітів студентських тематичних творчих груп – демонстрації презентації, огляду тематичної газети та ознайомлення з веб-сайтом «Ілюстратори "Кайдашевої сім'ї"».

Таким чином, робота на базі кімнати-музею нашого навчального закладу має велике освітнє, культурологічне, комунікаційне значення, оскільки вона спрямована на формування професійної компетенції майбутніх учителів, на формування їхніх умінь дослідницької та культурно-пропагандистської діяльності на основі ґрунтовного тематичного вивчення матеріалів літературно-краєзнавчого напрямку, стимулює досамостійного краєзнавчого пошуку в школах, районах, областях, де працюють і працюватимуть наші випускники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Нечуй-Левицький І. Старосвітські батюшки та матушки / І. Нечуй-Левицький // Збір. творів : у 10 т. / І. Нечуй-Левицький. – К., 1966. – Т. 4. – 389 с.
2. Нечуй-Левицький І. Життєписі Івана Левицького (Нечуя), написаному ним самим / І. Нечуй-Левицький // Там само. – Т. 10. – 587 с.
3. Українська література. Рівень стандарту : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / А. М. Фасоля, Т. О. Яценко, В. В. Уліщенко та ін. – К., 2018. – 192 с.
4. Слоньовська О. В. Українська література (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / О. В. Слоньовська, Н. В. Мафтин, Н. М. Вівчарик. – К., 2018. – 304 с.
5. Авраменко О. М. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / О. М. Авраменко, В. І. Пахаренко. – К., 2018. – 256 с.
6. Хаврус С. Л. Стеблівські зустрічі: літературно-краєзнавчі розвідки / С. Л. Хаврус. – Черкаси, 2008 – 140 с.

REFERENCES

1. Nechui-Levytskyi I. Zibrannia tvoriv : u 10 t. / I. Nechui-Levytskyi. – Kyiv : Naukova dumka, 1966. – T. 4. – 377 s.
2. Nechui-Levytskyi I. Biografichni materialy. Statti ta retsenzii. Folklorni zapysy. Lysty / I. Nechui-Levytskyi // Zibr. tvoriv : u 10 t. / I. Nechui-Levytskyi. – Kyiv : Naukova dumka, 1968. – T. 10. – 587 s.

3. Ukrainska literatura. Riven standartu : pidruchnyk dlia 10 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity / A. M. Fasolia, T. O. Yatsenko, V. V. Ulishchenko, H. L. Biichuk, V. M. Tymenko. – Kyiv : Pedahohichna dumka, 2018. – 192 s.

4. Ukrainska literatura (profilnyi riven) : pidruchnyk dlia 10 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity / O. V. Slonovska, N. V. Maftyn, N. M. Vivcharyk. – Kyiv : Litera LTD, 2018. – 304 s.

5. Ukrainska literatura (riven standartu) : pidruchnyk dlia 10 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity / O. M. Avramenko, V. I. Pakhareno. – Kyiv : Hramota, 2018. – 256 s.

6. Khavrus S. L. Steblivski zustrichi: literaturno-kraieznavchi rozvidky / S. L. Khavrus. – Cherkasy: Kurier, 2008 – 140 s.

Стаття надійшла до редакції 14.07.19.

Tamara Yakovenko, lector
"Bohuslav humanitarian college after I. S. Nechuy-Levytsky

STUDY OF LIFE PAGES AND WORK OF IVAN NECHUY-LEVYTSKY IN THE ETHNOGRAPHIC ASPECT

The article object: supplementing and specifying the factual material about individual pages of the writer's life and work by means of studying and analyzing certain local lore materials related to I. Nechuy-Levytsky's biography, as well as clarifying some of the circumstances of creating a well-known Ukrainian writer "Bogoslavsky" writer's work – social and domestic story "The Kaidasheva family".

Methods: Theoretical (analysis of current textbooks) and practical (analysis of various forms, methods of work of regional nature), as well as comparison and generalization of data.

The article presents the experience of the literary and linguistic work of the Boguslav Humanitarian College in the coverage of individual pages of life and work of Ivan Nechuy-Levytsky. The analysis of various forms, methods of work of ethnographic nature during studying at the lessons of literature in the 10th form and on the 1st year of the college of the social and domestic story "The Kaidasheva family" is carried out.

Conclusions: work on the basis of the museum-room of the Boguslavskiy Humanitarian College has a great educational, cultural and communicative significance, since it is aimed at the formation of the professional competence of future teachers, the formation of their skills of research and cultural advocacy on the basis of a thorough thematic study of materials of the literary and linguistic direction.

Keywords: Ivan Nechuy-Levytskyi, literary regional studies, Boguslavshchina, Nursosya, excursion activity.